

Zbyněk Andrš

Vakeribena pal o romano bašaviben (Rozhovory o romské hudbě)

Obraz hudební tradice slovenských Romů v jejich orálním podání, 26 str.

Vydání podpořil Open Society Fund

Útlá publikace, která vyšla v nákladu pouhých 300 kusů, představuje výtahy z nahraných audio rozhovorů, pořízených Zbyňkem Andršem, s pěti romskými pamětníky, kteří své dětství strávili v různých romských komunitách. Přepisy nahrávek jsou publikovány v originálním podání v různých podnářečích slovenské romštiny, kterými se mluví v oblasti Prešova a Humenného. Každá otázka a odpověď na ni je přeložena do češtiny. Autor si v úvodu klade za cíl zachytit vzpomínky, zkušenosti a názory vztahující se k tradičnímu romskému muzikantství, jak ho vidí jeho romští přátelé. Zbyněk Andrš podotýká, že se nejedná o muzikologickou studii, a přínos své publikace spatřuje především v přístupu k originálnímu jazyku respondentů, čímž se text stává zajímavým materiálem pro ty, kteří studují romský jazyk. V těchto krátkých výpovědích může čtenář nasát něco málo z romské rodinné tradice, dalekých cest za muzikantskou obživou a dalších rysů romského tradičního života.

Adam Pospíšil

Jana Belišová

Phurikane gila, starodávne rómske piesne

O. s. Žudro, Bratislava 2002, 120 str.

*Publikaci podpořily: Open Society Institute Budapest, Nadácia pre občianske aktivity,
Ministerstvo kultúry SR a Štátny fond kultúry Pro Slovakia*

Málokterý etnomuzikologický počín je završen tak sličným a zároveň mnohotvarým publikačním výstupem: terénními zápisky s dokumentárními i ilustračními fotografiemi a úvodním textem v romštině a slovenštině o záměrech a metodách výzkumu (150 s.), „sborníkem písní“ – 123 notovými i textovými transkripcemi, které jsou přeloženy do slovenštiny a angličtiny (119 s.), a ještě CD s terénními nahrávkami 28 písní. To vše navíc ilustrováno a graficky originálně sjednoceno.

A o jaký etnomuzikologický počín vlastně šlo? Jana Belišová, iniciátorka a vůdčí osobnost celé akce, navštívila spolu s týmem spolupracovníků v průběhu necelého roku (srpen 2001 – květen 2002) 37 romských osad východního Slovenska (výběr lokalit vysvětluje největší koncentrací Romů) se záměrem nahrát co nejvíc romských písní typu *phurikane gila*, tedy *starodávných písní*.

Autorka často zdůrazňuje, že jde o „záchrannou akci“, jejímž cílem je zachrana „*umierajúceho bohatstva Rómov – ich starých žalostných piesní*“. Již tato samotná formulace vyvolává otázky a po důkladnějším seznámení s publikací jich ještě přibude.

Předně: Je možné zachránit něčí písně? Prostá otázka vede k jiné – jedné z nejzákladnějších, a do samé hloubky možná nezodpověditelných, totiž: Co je vlastně hudba/píseň? Má její zvukový tvar svou povahou blíž řík-něme ke krystalu, tedy k něčemu absolutnímu, znamenajícimu totéž v každé době, nebo spíš k jazyku, kterému rozumí jen ten, kdo se mu naučí? Jinými slovy: Bude zachycený melodický tvar znamenat pro každého kdykoli a kde-koli totéž, nebo bude v úplnosti srozumitelný jen tomu, komu je ve chvíli svého vzniku určen? Naprostá většina etnomuzikologů by dala ruku do ohně za druhou možnost. V tom případě ale nelze nic „zachránit“, leda uschovat do zvukových konzerv pro případ dalšího výzkumu. Uchovat, tedy „zachránit“ zvukový jev by bylo možné jen tak, že bychom zachovali nezměněné všechny podmínky, v nichž jev existoval. To se nám pochopitelně těžko podaří – a ostatně jednou ze základních zásad vědy je nezasahovat do zkoumaného prostředí. I bez naší záchranné akce budou hudbymilovní a hudebně nadaní Romové dál zpívat tak, jak to bude odrážet jejich život. (Složitě otázky posilování vlastní identity pro zjednodušení nechávám stranou. Ostatně jsem o nich psala v této souvislosti v *Romano džaniben – řílaj* 2003.)

Další otázka je zdánlivě mnohem méně teoretická: Co vlastně znamená *phurikane gila*? Představitelná jsou přinejmenším dvě různá vymezení: badatelovo vlastní (zejména pomocí stylových, především hudebně-analytických rysů), nebo podle označení respondenta/zpěváka. Zastavení se u této otázky není zdaleka malicherností. Získaný materiál totiž buď vypovídá o tom, kolik písní určitého typu (o kterém si v daném případě autorka myslí, že je nejstarší dochovanou písňovou vrstvou) je v repertoáru zpěvaček nějaké oblasti, anebo naopak o tom, čemu říkají lidé určité oblasti *phurikane gila*, tedy co považují za starodávné. Při čtení úvodního textu (*Niečo o rómskych piesňach, najmä tých starých*, s. 21 – 24) se zdá, že bude autorka postupovat jednoznačně podle stylových kritérií (jakkoli je její charakteristika košatá). Poslech CD s terénními nahrávkami ukazuje ale jinak: jen sotva polovina by se vešla do hranic vymezených stylem (s jistotou č. 1, která má ale slovenský text, č. 5, 6, 8, snad 10, 13, tradiční čardáše č. 15 a 16, těžko identifikovatelná 17, která je spíš osobní improvizací, než interpretací již existující písně, 18, 23 – 26 a dvě poslední – *Čhajori romaňi* a *Soven čhave soven*, jejichž přednes působí jako naučený z filmu nebo odjinud, což ostatně není nepředstavitelné). Jiné písně jsou naopak tak výrazně nestarodávné, že si jen těžko vysvětlují jejich zařazení.

Závěr je tedy dílem kuriózní, dílem banální: Nedožíváme se (přinejmenším prvoplánově) odpověď na to, co chtěli výzkumníci vědět, totiž jaké maximální množství *phurikane gila* lze ještě v terénu vystopovat a zachytit (na to by bylo potřeba víc než krátkodobé „spanilé jízdy“). Zato získáváme docela pěkný přehled o tom, co vlastně Romové na východním Slovensku zpívají. A navíc nám do knihovny přibyla hezká publikace.

A docela marginální závěrečná poznámka: Skutečnost, že předmluva v obou svazcích je vedle slovenštiny ještě v romštině (zato ve druhém svazku není v angličtině, do níž jsou naopak přeloženy texty písní ve svazku prvním), přičemž rozhovory v terénu se vedly – jak vyplývá z deníkových zápisků – slovensky, nikoli romsky, je pro mne nerosrozumitelným rébusem. Kolik Romů, kteří neumějí slovensky, si bude číst víceméně vědeckou předmluvu? A k čemu jsou anglické překlady písní, když se potenciální zahraniční zájemce nedozví nic o okolnostech, metodě, předmětu, atp.? Pokud má publikace vést ty, kdo se nadchnou při poslechu písní, ke spontánnímu studiu romštiny srovnáváním slovenského a romského textu, jde o metodu opravdu nekonvenční. Těším se na její výsledky!

Zuzana Jurková

Jana Belišová

Phurikane gíľa, starodávne rómske piesne

O. s. Žudro, Bratislava 2002, 120 str.

*Publikaci podpořily: Open Society Institute Budapest, Nadácia pre občianske aktivity,
Ministerstvo kultúry SR a Štátny fond kultúry Pro Slovakia*

Vizuálně velmi poutavá kniha **Phurikane gíľa, starodávne rómske piesne** je vlastně jakýmsi cestopisem, který doplňuje stejnojmenný sborník písní a hudební CD nosič, na němž je dvacet osm starodávných písní nahraných v autentickém prostředí romských osad na východním Slovensku.

Převážná většina písní byla nahrána během šesti výzkumných pobytů v období od srpna 2001 do května 2002 povětšinou čtyř až pětičlennou skupinou tvořenou studenty sociální práce a autorčinými kolegy a přáteli.

V krátké předmluvě Marián Varga přirovnává tento sběr starodávných romských písní k činnosti Bély Bartóka, maďarského hudebního skladatele, jenž se zasloužil o uchování slovenského písňového folklóru, a věří, že stejné zásluhy o uchování romského folklóru budou mít i současní slovenští badatelé:

„Nazdávam sa, že táto publikácia je (...) svojím významom (...) splatením dlhu maďarskému skladateľovi, ktorý zachránil Slovákom najvýznamnejšiu časť ich duchovného kultúrneho dedičstva, tak ako to dnes Slováci robia pre rómske etnikum.“ (s. 10)

V úvodním slovu autorka popisuje charakter a typ písňového folklóru Romů, důvod, proč tento soubor nahrávek a cestopisná kniha vznikla, a dále se věnuje odbornému popisu starodávných romských písní.

Obsahem pěti následujících kapitol jsou zážitky ze šesti výzkumných pobytů, jejichž hlavním cílem bylo – dle autorčiných slov – zmapovat stav staré romské písňové kultury na širším území východního Slovenska. Celá kniha je bohatě doplněna fotografiemi a malbami.

Autorka Jana Belišová se sběru písní věnuje již čtrnáct let, některé písně tedy byly nahrány již v letech 1988-1995. Časový odstup mezi těmito starými nahrávkami a novými z let 2001-02 autorce údajně umožnil srovnat vývoj, resp. spíše postupný zánik romských starodávných písní. Z uvedeného textu však vyplývá, že sběr písní probíhal ve dvou zmiňovaných obdobích zcela odlišně:

Při prvních nahrávkách cestovala autorka po osadách sama, její pobyt zde byl delší, a navíc – jak sama říká – měla více času k navázání vztahů. Prostředí nahrávek tedy bylo přátelské a vstřícné a hlavním kritériem úspěchu nebylo množství nahraných písní, jak se to bohužel stalo později.

V druhé fázi výzkumu již nahrávala ve skupince čtyř až pěti lidí, z nichž mnozí navštívili osadu poprvé. Navíc každý výzkumný pobyt trval jen několik dní, během nichž skupina navštívila zhruba čtyři až pět osad, což je dle našeho

názoru velmi krátká doba k navázání přátelského vztahu a vytvoření autentického prostředí, tak nezbytného k nahrávání právě **phurikane gifa – starodávných písní**, do nichž zpěváci vkládají své momentální emoce a nálady. Sama autorka uvádí:

„Museli sme sa uspokojiť s prvými vlnami sympatií, či nesympatií.“ (str. 22)

Na zpěv starodávných písní se – dle slov autorky – zpěváci nemusejí připravovat:

„Nie je typické pre spontánnu povahu Rómov, aby sa na spievanie čorikane gifa vopred pripravovali a premysleli si, o čom budú spievať. Spevák či speváčka sa dostane do určitej nálady a slová plynú akoby sami od seba.“ (str. 24)

Na zpěv se připravovat pravděpodobně nemusí, ale co nálada? Je možné, aby přišla „na povel“?

„Piesne sme museli húževnato vyhrabávať z prachu zabudnutia. Hľadali sme starých ľudí, pretože mladí už tieto piesne príliš nepoznajú, a ak aj áno, veľa im už nehovorila. Nezažili ešte (a možno ani nezažijú) toľko bolesti ako ich rodičia a starí rodičia. Tí však veľakrát na naše požiadanie, aby spievali, odpovedali odmietnutím. Nevládali, boli chorí, unavení, či len znechutení životom.“ (str. 22)

Proč by však měli tito lidé zpívat ve chvíli, kdy za nimi přijde někdo cizí, koho nikdy předtím neviděli? Proč by měli zpívat ve chvíli, kdy zpívat nechťejí anebo ani nemohou, jelikož drží smutek? Zdá se, že tyto otázky si výzkumníci vůbec nekladli, naopak dospěli k jednoduchému názoru – jak z jejich textu ostatně vyplývá – že se oslovení Romové na smutek pouze vymlouvají. To ovšem svědčí o naprostém nedostatku respektu k danému kulturnímu prostředí.

Neporozumění odlišné kultury se ovšem objevuje i v jiných oblastech, např. v chápání vztahu muže a ženy: Členky výpravy se mnohdy podivují nad tím, že jim muži nevěnují téměř žádnou pozornost.

Při čtení tohoto „cestopisu“ jsme se nemohly zbavit pocitu, že výzkumníci se skutečně po celou dobu svých cest za Romy cítili být oněmi novodobými Bartóky, jimž pouze čirá skromnost nedovolila všude hlásat: „Přijeli jsme pro vás něco udělat, sbíráme vaše starodávné písně, buďte nám, gádžům, za to vděční!“

Proč by měli být?

„Guráž do tejto hudobnej archeológie sme si museli neustále dodávať myšlienkou na užitočnosť našej práce pre samotných Rómov. Veríme, že v žalosných piesňach majú Rómovia ukrytý kus svojej smutnej histórie a obrovské bohatstvo. Dnes ho možno nevedia doceniť, ale v budúcnosti môže dať veľa nielen im samotným.“ (str. 22)

Z cestopisného záznamu je bohužel až příliš často slyšet nadřazený přístup, kdy výzkumník shlíží na svůj výzkumný objekt (či oběť) z piedestalu své domnělé kulturní či vědecké převahy:

„Každý z tých ľudí, ktorých sme nahrávali počas tohoto týždňa, bol asi presvedčený, že bude na CD, tí mladší pravdepodobne aj dúfajú, že im naša návšteva k niečomu pomôže, že sa možno odrazia z dna, skoro každé odfotoграфovanie vzbudzuje nádej, že sa k nim tie obrázky dostanú...“ (s. 83)

„Auto odstavíme kúsok pred osadou... Už som raz vo Svinej bola účastníčkou situácie, keď sme sa autami (oveľa lepšími, než máme teraz) dovezli rovno doprostred najväčšej biedy, aká sa dá v širokom okolí nájsť. Vystúpili sme z auta, skupina čistých, dobre oblečených ľudí. Opatrne, aby sme sa prívelmi nezašpinili, sme sa vtedy poprechádzali po osade, vypočuli si niekoľko uvzdychaných a niekoľko nahnevaných hlasov, na chvíľu sa rozlútostili nad cudzími osudmi a potom sme znova nasadli na naše kovové tátoše a odjachali.“ (str. 43)

Jednou členkou výprav, které se uskutečnily v okolí Spišské Nové Vsi, byla Zuzana Mojžišová, a jak sama na začátku svého vyprávění píše, neví, proč tam je. Své zážitky, a především dojmy, popisuje v druhé polovině knihy, kde má ponechán značný prostor. Nelichotivé popisy Romů z osad jsou v knize navíc doplněny jejich reálnými jmé-

ny, což je nepřipustné a hrubě neetické. Paní Mojžišová často překračuje veškeré hranice korektnosti, a to ještě se zřejmým pocitem vlastní nadřazenosti:

„Neviem, po kom sú takí pekní, ale po otcovi isto nie, keď príde, je to nad slnko jasnejšie. Starý Gejza je veľký, tučný, v červenom tričku, spieva pekne, vraj aj kazetu nahral, aj s Věrou Bílou spieval. Dcéra a otec ako kráska a zviera.“ (nevhodný popis je navíc ještě doplněn fotografií!) (s. 100)

„Vajdova žena spieva. Je ako Buster Keaton s prsiami. Ani brvou nepohne. (...) Kamenný ksicht. Ako pôsobí, tak aj spieva. Šťavu to nemá a počuť to poriadne nie je.“ (s. 103)

„Žena v bielom, čo spieva s Pavlínou, má srandovné zuby. Horné len vpravo a dolné len vľavo. Takzvaný absolútny skus.“ (popis opět doplněn fotografií!) (s. 99)

Kniha **Phurikane gíla** je na první pohled vizuálně velmi poutavá. Nicméně její obsah bohužel jen podpoří již zakotvené předsudky v majoritní společnosti. Jistěže některé z jevů, které autorky popisují, mohou být reálné, z jakého důvodu je však třeba na ně v knize o romském písňovém folklóru upozorňovat? Proč je zdůrazňovat? Nebylo by morálnější, ale i vědecky přínosnější pokusit se pochopit a vysvětlit jejich možné příčiny?

Celá kniha zřejmě vznikla „jak na běžícím pásu“: natočíme, vyfotíme... a rychle odejdeme. Lidi nás příliš nezajímají. Ať zazpívají, víc slyšet nechceme. Asi takto na nás celá kniha působí.

Zaznamenávání folklóru jakékoli etnické menšiny je vzácné a záslužné, zamysleme se však nad způsobem, jakým to děláme. Úcta k lidem, jejichž folklor zkoumáme, a snaha o pochopení jejich kultury by měla být prioritou.

A tak máme pocit, že nejsoudnějším členem těchto výprav bylo auto, které se neustále rozbíjelo.

Petra Dobruská a Martina Kubátová

Karačoňa

Romany Christmas songs. Rómske vianočné piesne

CD, Občianske združenie Žudro, Bratislava 2003

Karačoňa jsou jakýmsi bonusem *Phurikane gíla* – při téže sběrové akci nahrané vánoční písně, které zpívají Romové na východním Slovensku. Přitom právě téma Vánoc – původně neromských svátků – umožňuje všimnout si tu typové rozmanitosti písní, tak vlastní romskému hudebnímu folklóru. Škála je to opravdu široká: od *Narodil se Kristus Pán* v rytmu a tempu čardáše (ovšem s „naší“ melodií), přes vtipné vinšovací písničky ve slovenštině, s nimiž Romové obcházeli sedláky, až po srdceryvné halgató s romským textem, v němž jsou příznačné motivy chudoby, hladu a osamělosti. Jsou tu evidentně současné písničky vedle řekněme podstatně starších (lze doufat, že předválečných). Výstižný výsek romské kreativity.

V bukletu jsou kromě slovenského a anglického úvodu (od Jany Belišové) i texty v romštině (pokud tak byly původně zpívány), slovenštině a angličtině. Škoda, že chybí některé paspartizační údaje (věk interpreta, někdy i jeho jméno). U tak nápaditého počínu je to ale odpustitelná drobnost.

Zuzana Jurková

Rajko Djurić

Bi kheresko bi limoresko / Bez doma bez groba

Nolit, Beograd 1979, 87 str.

Útlá knížka nesoucí název **Bi kheresko bi limoresko** (Bez domu bez hrobu) je sbírkou lyrické poezie známého romského literáta, politika a vědce Rajka Djuriće. Vyšla v roce 1979 v tehdejší Jugoslávii (sám Djurić pochází ze Srbska), jejíž prostředí v oné době ve srovnání s jinými evropskými zeměmi relativně přálo rozvoji romské kultury.

Sbírka je dvojjazyčná, tj. každá báseň je uvedena v romském jazyce a v autorově vlastním srbském překladu. Celkem knížka obsahuje 35 básní různě dlouhého rozsahu, rozdělených do tří částí. První čtyři básně (str. 8-17) nejsou opatřeny jedním společným názvem a tvoří jakýsi úvod k celé sbírce. Následují oddíly **Svato thaj djindo** (Slovo a číslo; str.19-41) s jedenácti očíslovanými básněmi a **Vakaripe kaj e droma phangljon** (Řeč protínajících se cest; str. 43-83) obsahující dvacet básní, ve srovnání se zbytkem sbírky spíše menšího rozsahu. Několik posledních stran knížky vyplňují srbské vysvětlivky málo známých termínů vyskytujících se v básních (zejména z okruhu magie; str. 84), poznámky k pravopisu romštiny (rovněž v srbsčině), kde autor neopomněl přidat ani stručnou informaci o zařazení romštiny mezi novoindické jazyky (str. 85), a obsah všech básní (str. 86-87).

Prameny autorovy tvůrčí inspirace jsou především tři – romství, příroda a prvky magie. Básník své myšlenky vyjadřuje skrze přírodu, která zůstává hlavním znakovým motivem většiny básní. Skutečný život však básním dodává teprve zvláštní duch romských tradic, který dílo prostupuje. Často se objevující motiv ohně a s ním představa kovářského řemesla, lákadlo dalekých cest i nekonečné putování bez konce či absolutní podrobení se moci nebe a země jsou jakožto atributy tradičního romského života neustále zobrazovány v různých básních a jako červená nit se táhnou celou sbírkou. Zdá se, že autor pro svou poezii záměrně vybral řeč přírody promlouvající o romském bytí, aby tím ilustroval těsné sepětí – snad až bytostné propojení – Romů s přírodou jako výsledek staletí trvajícího života pod širou oblohou se vším, co tato existence přináší. A právě i odrazy historických zkušeností romského společenství se v poezii vyjadřují opakujícími se náměty hladu, bídy a strachu z toho, co přijde. Zálibu pravděpodobně našel autor také v básních spekulativní povahy, ve kterých svou inspiraci čerpá z četných prvků magie. I ta však neodmyslitelně patří k romské kultuře. Mnoho básní pak má zcela mystický charakter. Jakási obsahová tajuplnost daná přílišnou symboličností veršů někdy vede až k jejich nepřilíh jasnému významu. To platí zejména pro druhý oddíl knížky.

Pesimismus některých básní projevující se v očekávání nedobré budoucnosti občas navozuje vidinu příchodu jakési doby temna srovnatelné s indickou představou *kalijugy* – jedním ze čtyř neustále se opakujících věků majících sestupný charakter co do kvality bytí: Původní čistý zlatý věk, ve kterém převládá řád, vystřídají doby, kdy řád ustupuje do pozadí a na jeho místo nastupuje stále větší nespravedlnost, disharmonie, zlo. Poslední, nejhorší ze

všech věků, na jehož počátku se dle tradičních indických představ nacházíme i v současnosti, již charakterizuje převaha nečistých sil, která vyústí v konečnou zkázu světa. Ten následně nahradí nové tvoření. V anotované sbírce Djuričovy poezie evokuje současný počátek *kalijugy* nejen chmurná nálada většiny básní, ale i občas se vyskytující motiv, který přímo či nepřímo hovoří o příchodu zlé (*biužo, kalo*) doby. Jedna z básní pak dokonce nese název *Kalo časo* (str. 76), který jako by byl doslovným převezením sanskrtského *kalijuga*.

Indický vliv na Djuričovu tvorbu je zřejmý a potvrzují ho i postavy hinduistické mytologie objevující se v básních – například bohyně Kálí a Párvatí (jež ve skutečnosti představují dvě role jedné bohyně) v první básni druhé části (str. 20). I to je však možné interpretovat jako autorovo pojetí romských tradic vyvěrajících z kultur indické civilizace.

Nepřísluší mi hodnotit úroveň básní zde představované sbírky. Mé hodnocení by bylo subjektivní. Na každého může poezie působit jinak, každému může přinést jiný požitek. Každopádně nám však Rajko Djurić prostřednictvím sbírky *Bi kheresko bi limoresko* umožnil nahlédnout do svého myšlení pevně zakotveného v duchu romské kultury.

| Romská delegace v čele s Rajkem Djuričem na návštěvě u papeže v roce 1991 | Foto archiv |

Majanglal amendar

Majanglal amendar

O paj ni tasavola

E jag ni xasavola

E balval čumidela e patren

Majanglal amendar

E phuv sasa khamni

ni tromala khonik te lako dji azbal

Ni e drosin

Ni e čir

Majanglal amendar

E ruva sesa pačamne

thaj poloče

E kašten e bax lela kana e čirikla resena

Před námi

Před námi

Voda neustoupila

Oheň se neuhasil

Vítr líbal listí

Před námi

Země těhotná byla

a nikdo se její duše dotknout neodvážil

Ani rosa

Ani mravenec

Před námi

Vlci krotcí byli

a tiší

Stromy se z přiletu ptáků radovaly

E luludja sesa kujbo čirikljengo
Phralipe sas an trajo e mačhengo

Majanglal amendar
E balval andar o učhipe muj dela
O paj andar o xaripe vakarela
E jag andar e sune svato kerela

Majanglal amendar
Ni

Majanglal amendar
ni limori
ni kher

O sose sam bijande

E phuv majphare bijanda e devlestar

Au bijanipe pharo
Au bijanimata kalo

Dur djelotar o paj daratar
E balval našli
E jag pharli
Phabile e voša

OOO sose sam bijande

Kana das amen godji
Ai amenge
o muj amare dako te na dikhas
Korkoro amendar te daras

O paja xaraleja
Balvala učhalije
e jag mundaren
e voša te na roven

*Květiny hnízdem ptáků byly
A bratrství životem ryb*

*Před námi
Vitr si z výšky povídal
Voda z hloubky mluvila
Oheň sny přetvářel ve slova*

*Před námi
Nic*

*Před námi
ani hrobu
ani domu*

Ó proč jsme se narodili

Přetěžce se země z nebe zrodila

*Jak narození těžké
Jak porod namáhavý*

*Daleko voda strachy odtekla
Vitr se ztratil
Oheň se roztrhl
Shořely lesy*

ÓÓÓ proč jsme se narodili

*Když zavzpomínáme
Těžko nám
Tvář matky naší nechť nevidíme
Sami sebe se bojme*

*Ó vodo hluboká
Větre vysoký
uhaste oheň
ať lesy nepláčou*

Ee kaj sam bijande

Kana las sama
Ai amenge
o muj amare dako te na dikhas

Uu sose xalam sovli e phuvjaće
Ee sostar ni akhardam e čhonute
li jakhalen
so vardisarden
li ileja
savo suno dikhlan
Aa šariri
sostar izdrajan

Au ta nikana ni avasa amare
Kalo drab dži kav ilo e phuvjako
ka mekas
E devlese talaj khor e čhuri ka inčaras
Au amenge
so si amen ando rat
Ooo Phuvja
Eee Devla

Bi kheresko bi limoresko

O-o-o lele mange sajek
O-o-o joj dade morejana
Tu bi limoresko
Amen bi kheresko
Te avas e balvalake po phurdipe
e themese po khandipe

Kaj maj
Džikaj maj

O-o-o joj daje guglijena
Pe savo barh te ačhav
Katar tut te akharav

Ach kde jsme se narodili

*Když pomyslíme
Těžko nám
tvář matky naší nechť nevidíme*

*Proč jsme se zemi zapřísáhli
A proč měsíc nepozvali
Ó oči
co jste viděly
Ó srdce
co tobě se zdálo
Ó tělo
z čeho jsi se třásl*

*Ach nikdy jsme neměli své
Kořen černé byliny až do srdce země
zasadíme
Nebi pod krkem držet nůž budeme
Ach nám
co máme v krvi
Ó země
Ó nebe*

Bez domu bez hrobu

*O-o-o mně navždy
O-o-o joj otče můj
Ty bez hrobu
My bez domu
Ať jsme ve víru větru
odpadem světa.*

*Kam
Až kam*

*O-o-o joj maminko milá
Na kterém kameni se zastavit mám
Odkud tě zavolat mám*

Phanglo si amenge o del
E phuv sargo kaj čuči si
bi khanikasko

Kaj maj
Džikaj maj

Kon pašavol
Kon duravol
Maškar e xasarde droma trajimase

Efta krlura

Maškar e krlura si sar po marimasko umal
(E svatura si peripe thaj zor)

Andar jek avel o thomupe
aver si dukhasa pherdo
an trito marel pe o bipačape
an šarto e reminiscence ačhen

O pandžto si pherdo pharipe

Šovestar lija e čhonute o kašučipe
Eftatonestar e devle o asape

Svato thaj djindo 1

E balval džanel e jagako anav
thaj o garavipe ando djindo efta
Hačarel o avipe biuže vaktosko
thaj džanel e sapeske zor talaj rota
Kana o garavipe vakarel
majšukar grast pakha kerel
pal kon atoska bijandol
koro ka avel

*Nebe je nám uzavřené
Země jakoby pustá byla
bez nikoho*

*Kam
Až kam*

*Kdo se přibližuje
Kdo vzdaluje
Na rozcestích života*

Sedm hlasů

*Mezi hlasy je to jako na bitevním poli
(Slova jsou poraženými i vítězi)*

*Z jednoho zaznívá výkřik
druhý je pln bolesti
v třetím válčí nedůvěra
ve čtvrtém zůstávají vzpomínky*

Pátý je pln těžkosti

*Ze šestého ohluchl měsíc
Ze sedmého se rozesmálo nebe*

Slovo a číslo 1

*Vítr zná jméno ohně
i tajemství v čísle sedm ukryté
Cítí příchod věku zlého
a zná sílu hada stočeného
Když tajemství vysloví
nejkrásnější kůň se okřídlí
a kdo se tehdy narodí
oslepne*

Vov dikhel bidikhlo
thaj džanel kase e Kali ka lel
e kocka andar o vast
An leske vasta si sa e krisura
Vov phabarel thaj mundarel o hačaripe

Numa kana e akhor pačol
thaj o sap pe Parvatake vasta sovel
O tunjariko les lel
biašunipe avel

E luludji merimase

Na xa kali drak
Mulo tiro phral
Gilaba čhaveja lese glasosa
majpaluno drom
Čirikli te avela – muj dela
Te kerdilo patralo kaš – ašundola
Paparuga te si – phaka kerela

Na azba e luludji merimase
Gadava si tiri dej
Ašudjarel e biuže po drom

Na phabar lilijako
E jag ka koravol
An tunjariko ka avel
e phuv thaj o del

Bidikhli luludji

E jaga meren
E dej e čhavege angar an brok thol
Pajesa andar e xur grastani xalavel len

Si len dar e daratar

*On neviditelné vidí
a ví komu Kálí vezme
z ruky kostku
V jeho rukách všechny soudy dlí
jím se vášně spalují a umrtvují*

*Jen když ořech zraje
a had v Párvatíných rukou dříme
tma ho pohlcuje
a bezcitnost zavládne*

Květina smrti

*Nejez černé víno hroznové
Mrtvý jest tvůj bratr
Zapěj synu jeho hlasem
na poslední cestu
Je-li pták – zazpívá
Stal-li se stromem – zašumí
Je-li motýl – křídly zamává*

*Nedotýkej se květu smrti
Jest to tvoje matka
Čeká vraha na cestě*

*Nepal keř šeříku
Oslepne oheň
Do tmy se ponoří
země i nebe*

Neviditelná květina

*Ohně uhasínají
Matka dětem uhel za řádra vkládá
Vodou z kopyta je umývá*

Bojí se strachu

O majpaluno čilo lole thavese phandol
e phuvjake del pe
Sastalnikosa thaj rastalnikosa
e droma thuvjardon

Ni dičhen e jakha luludji
Ni kasa ka aračhen pe
Ni kastar ka duravon

Akharipe durimasko

O duripe akharel amen
Ašudjaren amen o droma
O čhonut suno dičhel amen
Rovel e balval pala amari gili

Bokhalje e droma
E jakha amare mandjen
Šilali e jag
an kokala bi dela
o paj si trušalo
rat bi pijela

Suno sam sunesko
gili rovimase
Jakha e dromendje
jaga e jagendje
paja e pajendje
čhave durimase
Kher sam e dromengo

O čhonut

O čhonut asal
amen
trujal e jag
rovas

*Poslední kůl červenou nití svázaný
zemi se daruje
Sastalnikem i rastalnikem
cesty dým pokrývá*

*Nevidí oči květinu
S nikým se nepotkají
Od nikoho nevzdálí*

Volání dálky

*Dálka nás volá
Cesty čekají
Měsíc o nás sní
Vítr pro naši píseň pláče*

*Hladové jsou cesty
oči nám škubou
Studený je oheň
kosti by si dal
Žíznivá je voda
krev by pila*

*Jsme snu sen
píseň pláče
Oči na cestách
ohně v ohnících
vody ve vodách
děti dálky
Dům jsme cest*

Měsíc

*Měsíc se směje
my
okolo ohně
pláčeme*

O roipe ujrael
o asape mekljol tele
O del khandel po roipe
amen po asape
Te o čhonut korhavola
te amen dikhasa
kon vakarela

Kaj e phak e rovimase
thaj e asamase
ka arakhadon

Ni gilaban e čirikla

Amare jaga bilarde
o phanglo po devlikano kafezo.
Sa e čirikla inkliste.
E sumnale arakhline
andar o suno hukle
thaj e čurenca korarde amen.
E jasvendar mule sa e jaga,
amare dukhatar ni jek čirikli
nimaj gilabal.

Kalo časo

Mundar o umblal pajesa
o kalo časo reslo
Mukta će bal
o meripe ašudjar
Kana resela
– kriknisar
Ka pharol o svato-venco
Ka džanes o agor thaj o biagor

*Pláč vzlétá
smích usedá
Nebe pláč tiší
my tišíme smích
Když měsíc oslepnul
když my jsme viděli
kdo promluvil*

*Kde křídlo pláče
a křídlo smíchu
kde se setkají*

Nezpívají ptáci

*Naše ohně roztavily
zámek na nebeské kleci.
Všichni ptáci odletěli.
Světy hlídané
ze sna se probraly
a noži nás oslepily.
Slzy uhasily všechny ohně
a naše bolest všechny ptáky
navěky umlčela.*

Zlá doba

*Uhas oharek vodou
těžká doba nastala
Rozpušť si vlasy
smrti vyčkej
Až se přiblíží
– vykřikni
Pukne slovo-věvec
A poznáš počátek i konec*

Maškar e manuša

Maškar e manuša

sargo pe čarale droma

Numa e učhalina čaladon

E djesa si sargo rat

pe limora

Daratar vi e čirikla

geletar

Angla čučipe vi e balval ačhel

Mezi lidmi

Mezi lidmi

jako na travnatých cestách

Jen stíny se střetávají

Dny jsou jako noc

na hrobech

I ptáci strachy

odlétli

Před prázdnotou se i vítr zastaví

Michael Beníšek

Marcel Hognon
Rom, le violoniste tzigane
La belle et le petit pot de miel

Marcel Hognon, Saint-Même-les-Carrières (France) 1999, 46 s.

Jean Louis Marcel Hognon, francouzský Manuš, se narodil 2. června 1959 v karavanu v Saintes (v departementu Charente-Maritime). Je především autorem loutkových divadelních her ve francouzštině a romštině, např.: **Ficelle, princesse louve** (*Ficelle, princezna vlčice*) a **La Belle et le petit pot de miel** (*Kráska a hrníček medu*). Literární předloha druhé jmenované loutkohry je také předmětem mé recenze. Marcel Hognon napsal i několik divadelních her pro živé herce: **O gav pása manqe** (*Vesnice, u které bydlím*) nebo **Le violon sans archet** (*Housle bez smyčce*).

„Jeho inspirace je vzdálena abstraktním spekulacím, ale i stereotypním představám o cikánech a kočovnicích. Tkví především v životě a jeho zvratech. Je velmi politováníhodné, že je mu odborníky věnováno tak málo pozornosti...“, říká mimo jiné o M. Hognonovi Marcel Courthiade, přední francouzský romista, v článku věnovaném romskému divadlu (článek byl uveřejněn ve sborníku vydávaném INALCO – Institut National des langues et civilisations orientales – v říjnu 2001, str. 105 – 116).

Sám Marcel Hognon říká o svých pohnutkách: „Přestala snad svítit ta hvězda, která vedla naše předky až k břehům Středozemního a Černého moře? Kruté větry smazaly stopy zanechané v horkém písku pouští otců našich otců, prudké bouře zmařily naše iluze a zahladily zčásti naše pevné body. Dnes nám nezbyvá než představitost, abychom si svou historii mohli znovu vybudovat, ale co můžeme našim dětem zanechat hezčího než svět vystavěný na snech!“

Úkolu sepsat jakousi „romskou mytologii“ se autor ujal před několika lety. Ústřední postavou je princ Romhouslista. „Skrze tohoto muzikanta se snažím trochu jinak využívat klišé a ustálených, často negativních představ. Činím tak formou pohádek, které – jak alespoň doufám – poslouží k lepšímu pohledu na náš lid.“

Pohádka **La Belle et le petit pot de miel** je o zrození prince Roma a tvoří první ze série pohádek. Jako loutkové představení je hrána na různých místech autorem a jeho rodinou.

Příběh se odehrává v jakési imaginární zemi, kde žije mladý statný venkovan Bubo. Den co den pilně obdělává svá pole, a nebýt jedné neřesti, byl by skutečně „ideální“. Bubo má totiž velkou zálibu ve víně, které popíjí mezi prací místo vody a denně ho vypije litry. Pije ho tolik, až z toho celý zčervená, ovšem protože nemá nikoho, kdo by mu řekl, že to má z vína, považuje to za známku dobrého zdraví. A kdyby přece jen se chtěla nějaká nemoc vetřít, zdvojnásobí dávky... Bubo nemá ženu, protože na zemi, ve které žije, uvrhla kdysi jedna pyšná čarodějka kletbu.

Tehdy bylo v zemi zvykem, že královský syn, když dospěl, si měl o letním slunovratu vybrat nevěstu mezi dívkami z kraje. Když projížděl hlubokým lesem a močály, kde sídlily víly a čarodějky, všechny doufaly, že získají jeho srdce. Jedna byla skutečně velmi krásná a byla si toho vědoma, takže byla také patřičně pyšná. Z té pýchy se však stala zlou a zloba zastřela její krásu. Princ ji přehlédl a vzal si hodnou a skromnou venkovskou dívku. To čarodějkou tak rozzuřilo, že vyřkla kletbu: Všechny dívky starší dvanácti let, které neopustí zemi do „tří zmrzlých“, záhy zestárnou a zoškliví. A tak se stalo, že v kraji nezůstala jediná dívka na vdávání.

Bubovu „víru ve víno“ ještě více posílilo přísloví, které našel v jednom starém zažloutlém slovníku: „Pohár vína lepší lékaře“. Kolem tohoto nálezu se rozvíjí půvabně zábavná zápletka, která vrcholí tím, že Bubo vymyslí vlastní přísloví, kterým chce přispět k poznání lidstva, a jde několik hodin na nejbližší poštu, aby ho zaslal akademikům... Když se vrátí z „úspěšné mise“, pracuje s ještě větší chutí... Jednou po náročném dopoledni a několika litrech vína se Bubo chce uchýlit na siestu do stínu velkého dubu, který zasadil ještě jeho děd. Tu najednou přímo na místě, kam se chtěl natáhnout, spatří něco podivného, podobného panence. Záhy zjistí, že to není panenka, ale mužiček z masa a kostí, který vypadá, jako by spal... Skřítek! – dojde mu a hned se mu vybaví, co všechno se o těchto stvořeních povídá. To ho přiměje k odchodu, ale když za sebou uslyší nějaký podivný zvuk, vrátí se. Pořádně si mužička prohlídne a zjistí, že má na čele obrovskou bouli. Rozhodne se překonat strach a pomoci tomu, kdo to potřebuje. Přes veškerou dobrou vůli se mu však nedaří liliputána probudit... Tady už pomůže jedině lékař, říká si a propadá zoufalství, protože ten se nachází velmi daleko. V poslední chvíli si vzpomene na přísloví. No jasně, třeba byl jenom moc dlouho na sluníčku a nepil! A tak nalije skřítkovi do pusy pořádnou dávku vína... Protože se to zdá být účinné, Bubo to zopakuje. Tentokrát se skřítek vymrští a Bubo dostane strach. Skřítek sice vypadá přísně, ale ujistí ho, že se ho nemusí bát a že tu bouli má od medvědice, která ho shodila se stromu, když si šla pro med... Jako odměnu za to, že Bubo překonal svůj strach a pomohl mu, skřítek nabídne, že mu splní jedno přání. Mladík bez dlouhého rozmýšlení požádá o nevěstu. Tu mu mužiček může dát, protože zrovna jednu takovou zná. A tak ho vybídne, aby si přál něco jiného. Bubo usilovně zapřemýšlí, ale nic jiného ho nenapadá. Požádá tedy skřítku, jestli by si to přání mohl nechat na později. Ten souhlasí, a než zmizí, naučí ho formulí, kterou musí vyslovit, až si bude něco přát. Také ho varuje, že chce-li si svou ženu uchovat, nesmí jí nikdy dát jíst med...

„Bubo – ještě celý pryč – nevěděl, jestli nesní, když po prašné cestě uviděl kráčet dívku s vlasy přikrytými květovaným šátkem a ušima ozdobenými zlatými náušnicemi. Říci, že je hezká, by nestačilo k popsání jejího půvabu. V porovnání s jemností jejích rysů, pružností jejího těla, veselostí jejích barevných sukní se zdálo jaro, i když bylo zrovna na vrcholu, poněkud fádní. Bubo se okamžitě zamiloval...“

Sbližování Buba s romskou princeznou Naitou je velice důležitou částí příběhu, protože svědčí o postavení Romů ve společnosti, o pohledu gádžů a Romů na život a je nabito vtipem a ironií přecházejícími místy až v sarkasmus. Náš hrdina je nejdřív nadšen, že jeho nevěsta je romská princezna, protože neví, co to je Rom, a myslí si, že asi pochází z nějaké sousední země... Když mu ale Naita vysvětlí, že není z žádné země, že její lid chodí ode vsi ke vsi, je velice zklamán. On, takový bodrý a statný mládenec, by si měl vzít nějakou tulačku a opustit svůj vyhřátý domov? Naita pozná pohrdání v jeho očích a řekne mu, že ho nechce. To Buba podráždí ještě víc: Místo aby byla šťastná za takový dárek jako je on!... Myslí si, že ji ohromí, když jí řekne o svém velkém domě a krásné kuchyni, která tam na ni čeká, ale to se plete. Naita se mu vysměje a vysvětluje mu, že její předkové křížovali zemi od počátku věků a že se narodila pro život venku pro večerní tanec kolem ohně... Naita mu úplně ničí jeho představu o světě, ale Bubo ji přesto miluje čím dál tím víc. Naita to vycítí a něžným hlasem mu vypráví, jaký život by ho čekal, kdyby se stal romským princem:

„Řekni mi, příteli, neviděl bys mě rád tančit večer okolo ohně, jak vířím sukněmi za zvuku houslí? (...) Ty, který jsi pořád od hlíny a od hnoje, nechtěl bys být oblečen do krásných šatů, vyšívaných zlatem a stříbrem? (...) Ty, který jsi měl v rukou jen spousty zrní a svíral jsi v nich jen rukojeti náradí, nechtěl by ses stát hudebníkem a cítit pod svými prsty křehké struny houslí?“

Bubo se zasní. Jistěže by se mu to líbilo, ale jak to má udělat? Jak se má najednou stát Romem? Teď přichází ten pravý čas pro jeho přání... Za chvíli tu stojí v plné kráse, v nádherných šatech, s prsteny na rukou, ve kterých drží nádherné housle! Z nich začne vyluzovat překrásné tóny a celá příroda mu naslouchá. Naita se dá do tance a všichni tančí až do rána... Když se proberou z toho extatického zážitku, Bubo najednou povídá:

„A teď, má sladká princezno, co teď? (...) Teď, když jsem romským princem, co budeme dělat?“

Naita se zasmuší. Bubo ještě stále nepochopil, že jeho život už nikdy nebude jako dřív.

„Dům, ve kterém vyrostl, země obdělávaná jeho předky, vinice, kterou tolik miloval, to vše mu mělo být navždy nedosažitelné. Nikdy už ho nebudou vítat s otevřenou náručí, až se bude odněkud vracet, nikdy už se ho nebudou ptát na jeho názor, ať bude jakkoliv schopný, nebude je to zajímat. (...) Jeho přítomnost je od nynějška všude nezádoucí. Patří teď k lidu, který neuznává státy a hranice, které okolo něj chtěli udělat. Patří k lidu, pro který je země, jež nese jeho kroky, jako matka, která nosí své dítě. Je svobodný. Svobodný jako děti, které běhají, plavou, loví ryby, jako děti, které se smějí pod dohledem svých blízkých. Je Romem. (...) Naita pečlivě volila slova, aby mu tohle vše vysvětlila. Bubo, kterého jeho proměna ještě dostatečně nepoznamenala, nejprve tuto skutečnost nechtěl přimnout. Běžel do vesnice, chtěl jít do svého domu, ale vyhnali ho odtamtud. (...) Krutá pravda v něm vyvolala krutou zlobu.“

Vrátil se k Naitě a vyčetl jí, že to je kvůli ní. Co tím získal? Naita opáčila, že svobodu. Hádali se mnoho hodin. Bubo bušil do země, aby ho skřítek slyšel, a řval na něj, že za všechno může on. Když se začalo stmívat, konečně se uklidnil. Najednou Naita upozorovala na zemi malou keramickou nádobku s malovanou krajinkou. Otevřela ji – uvnitř bylo něco jako med. Bubo si vzpomněl, že mu skřítek říkal něco ohledně medu, ale nemohl si vzpomenout co... Mezitím Naita ochutnala. V tu chvíli Bubovi došlo, co že to neměl Naitě za žádnou cenu dovolit, ale bylo příliš pozdě...

„Před jeho očima se krásná dívka s vlnitými kadeřemi změnila v medvědice s matným šedým kožichem. Nádherné dlouhé šaty spadly do trávy mezi polní květiny, které hned zvadly. Smutek ovládl Romovo srdce, když pochopil, co se stalo. Skřítek svými kouzly proměnil medvědice, která ho shodila se stromu, v romskou princeznu a dal mu ji za nevěstu. Byl to od něj krutý žert? Anebo Rom skrze svou zlobu nedokázal v Naitě odhalit nejlepší dar, jaký kdy dostal? Svalil se k zemi a nařikal, když tu se za ním ozval hlas: 'Neplač, můj princí, jsem stále po tvém boku'. Rom se otočil. Medvědice se na něj dívala velkýma uslzenýma očima. (...) 'Osuš si slzy, protože i když jsou naše srdce smutná z toho, že jsme byli takhle rozdělení, chci, abys věděl, že i přes ten šedý kožich, jsem pořád Naita.'“

Pověděla mu, jak z ní čarodějnice, kterou princ přehlédl kvůli Naitině kráse, udělala medvědice a jak byla šťastná, když jí skřítek dal šanci žít opět jako žena. O tu šanci se však připravila, protože si lízla medu. Princ propadl hlubokému zármutku, když si uvědomil, co způsobil. Nedokázal věřit lásce... Když medvědice viděla jeho smutek, začala ho utěšovat:

„Vydáme se do světa a budeme hledat toho mužička. Požádáme ho, aby mi vrátil mou skutečnou podobu“.

A tak se vydali na cestu. Šli od vesnice k vesnici, Rom hrál na housle a Naita-medvědice tančila.

„To je důvod, proč v dávných dobách medvědi a hudebníci křižovali cesty širého světa“. Nakonec skřítko našli, Naita se znovu stala krásnou princeznou a měli mnoho krásných dětí. Láska k cestě byla už navždy zapsána v jejich srdcích.

„Romský národ, který je nazýván také tzigane, gitan, manouche, se zrodil v dávných dobách, které nejsou zachyceny v knihách, ale existuje pořád. Já sám patřím k tomuto lidu a tento příběh vyprávím proto, že jsem ho slyšel při hledání jednoho z oněch skřítků. Našel jsem ho pod jednou houbou a byl to potomek toho, kterého zachránil Bubo. A od něj mám tento pravdivý příběh.“

Barbora Šebová

Jan Kuba, José Melo

Zigeuners in Nederland. Catalogus bij de fototentoonstelling.

O DROM. Tijdschrift over zigeuners. Amsterdam, november 1990.

Tématicky se hodí zařadit vzpomínku na výstavu dvou fotografů: Jana Kuby a José Mela, k níž byl vydán tento katalog. Velká část z šedesáti pěti v katalogu publikovaných černobílých dokumentárních fotografií má totiž jedno společné téma: náboženský život Romů. Ostatní snímky sledují život Romů na cestách – z nich se do srdce zapíše hlavně moderní karavany a činorodé dění kolem nich -, dále Romové při práci a vzdělávání romské mládeže.

Práce dvou fotografů navazovala na úspěšnou výstavu Rom=Člověk, která byla otevřena již 1.11.1986 v Amsterdamu. Novou výstavu Zigeuners in Nederland – Romové v Holandsku se podařilo slavnostně zahájit 27.11.1990. Průvodní text v katalogu také připomíná smutnou historii holandských Romů (jmenujme alespoň nacistickou razii z 16.5.1944 v Haagu, při které bylo shromážděno a následně do Osvětimi deportováno 245 Romů) a dále přináší informace o změnách v životě Romů v posledních desetiletích (např. v říjnu 1989 byla založena organizace Sintů, v jejímž čele stál Hannes Weiss, velký význam měl jistě také počátek vydávání časopisu O Drom, jehož kancelář sídlí v Amsterdamu).

V části věnované způsobu života Romů žijících v karavanech je uvedena mimo jiné skutečnost, že zdrojem obživy těchto Romů jsou dávky sociální podpory.

Vybrané snímky si dovoluujeme pro ilustraci otisknout nejen zde, ale i u příspěvku Lucie Horváthové.

Lada Víková

| Mezi karavany |

| Obřad u ortodoxních Romů |

Vladislav Haluška

Pal le Devleskero Sidorkus – O božím Sidorkovi

Vydalo nakladatelství Signeta, Praha 2003, 89 s., přel. Milena Hübshmannová

Ilustrace: romské děti z Bystran (SR) a Rokycan (ČR)

Knížka Vladislava Halušky obsahuje pět pohádek. Pohádky „Pal o kachňa, so na džanenas te vakerel“ a „Trin garu-de lava“ jsou vzpomínkou autora na dětství, které prožil na Slovensku – je pamětníkem doby, kdy se Romové scházeli a vyprávěli si pohádky. Ostatní pohádky si Vladislav Haluška vymyslel. Pohádky začal psát po návratu z emigrace v Kanadě.

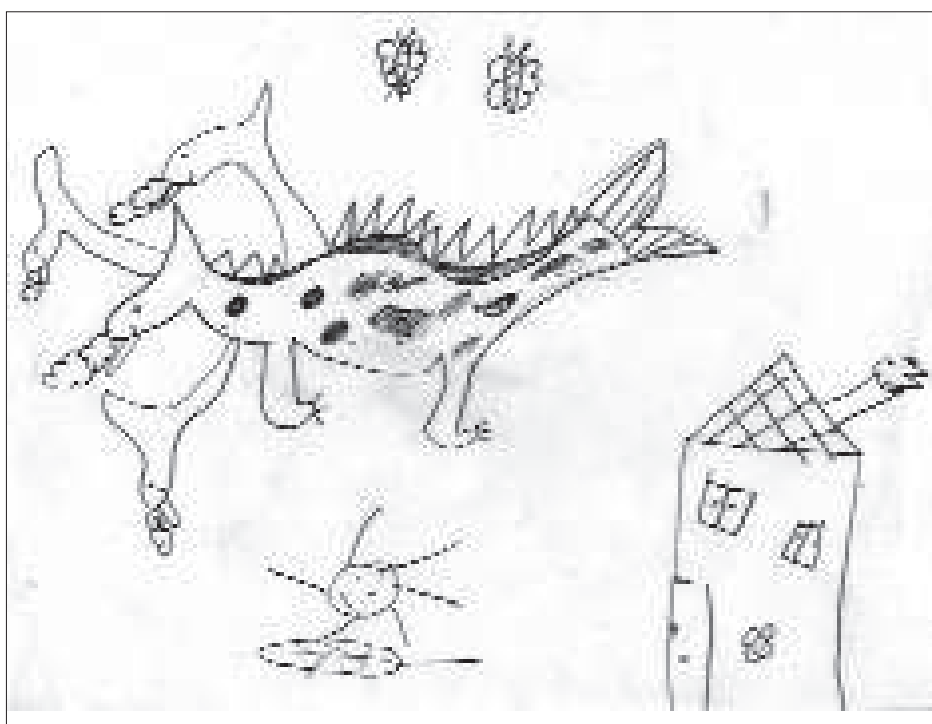
Romské čtenáře patřičně zaujme povídka „Kaľi morčhi“, kde autor nechá romského a neromského chlapce vyměnit si kůži. Bílý kamarád pak s úděsem prožije to, čemu je jeho romský přítel vystaven denně, a protože příběh je umístěn do snu, končí probuzením.

Obrázek na obálku nakreslila Denisa Bikárová (7 let), která navštěvuje dětské centrum při ČCE DIAKONIE, je žačkou II. třídy speciální školy. Pohádky Vladislava Halušky byly dětem čteny v romštině. Dětem se pohádky velice líbily. Byly nadšeny, když viděly, že romštinou je možné i psát.

Ostatní obrázky, které jsou v této knize otištěny, posbíraly studentky romistiky Zuzana Znamenáčková a Petra Dobruská na východním Slovensku v romské osadě v Bystranech.

Namísto předmluvy je otištěna beseda autora se studenty romistiky na Univerzitě Karlově v Praze, rozhovor zpracovala Karolína Ryvolová, která rovněž napsala i doslov.

Michal Miko

| Pavlína Šandorová | 9 let |

Barbara Rose Lange

Holy Brotherhood: Romani Music in a Hungarian Pentecostal Church

Oxford University Press 2003, 205 str.

Na počátku 90. let strávila americká etnomuzikoložka B. R. Langeová dva roky v Maďarsku, kde zkoumala křesťanské letniční hnutí, především ty sbory, v nichž jsou podstatně zapojeni Romové. (Na rozdíl od situace u nás se podle Langeové v 90. letech Romové dobře integrovali do již existujících letničních sborů, nebo se spolu s Neromy podíleli na vzniku nových.)

Autorka označuje svou práci jako „hudební etnografii“ a – jak tomuto žánru přísluší – zakládá ji na zevrubném popisu daného prostředí a hudebních aktivit, které se v něm odehrávají. Jde však za pouhý popis a jevy také interpretuje: Na základě vícevrstevného hudebního repertoáru letničního sboru v Pésci (v němž jsou – podobně jako v jiných sborech – zapojeni jak Romové „maďarští“, tak „olašští“ i Beaši) objasňuje historii letničního hnutí v Maďarsku; mužské instrumentální soubory, hrající při shromážděních, jsou východiskem exkurzu do hudební minulosti maďarských Romů; zpěv žen při neformálních příležitostech umožňuje objasnit genderové vztahy. Velmi zajímavé jsou pasáže o tom, jak členové letničních církví chápou tvůrčí proces a jak se v jejich pojetí a projevech odráží etnicita (zatímco základní expresivní formou Romů jsou písně, Neromové se vyjadřují především poezií).

Bylo by škoda dalším výčtem připravit čtenáře o zážitků objevování nových skutečností i jejich mnohdy skrytých významů (nebo přinejmenším autorčiných interpretací), když ne v terénu, tedy alespoň na stránkách dobrodružné hudební etnografie.

(Mimochodem, jako mnoho dobrodružných příběhů, má i tento pokračování: Autorka podnikla s desetiletým odstupem tzv. následný výzkum, o němž referovala na konferenci „Romská hudba na přelomu tisíciletí“ v květnu 2003 v Praze. Její příspěvek je ve stejnojmenném konferenčním sborníku.)

Při četbě knihy B. R. Langeové se mi ovšem stále naléhavěji vnucovala běžná otázka kladená etnologům vůbec, a etnomuzikologům obzvlášť často: „Myslíš, že to někdy můžeš pochopit?“ Etnologové obvykle odpovídají, že při dostatečně dlouhé terénní práci metodou zúčastněného pozorování (běžně se mluví aspoň o půlročním období) ano, jakkoli mají jiné výchozí znalosti, jiné kulturní zázemí i hodnoty, jinou barvu kůže. Nevím, jestli náboženství – nebo přesněji víra/nevíra v objektivní existenci mimosmyslové skutečnosti (Lange na několika místech deklaruje, že je nevěřící) – není tou nepřekročitelnou hranicí, z jejíž jedné strany nelze zkoumat druhé území. Nejde mi ani tak o některé více či méně zavádějící formulace, jako spíš o to, že má-li být vědecká výpověď verifikovatelná, musí vě-

dec skutečnost interpretovat podle svého názoru objektivně. A pak kupříkladu napíše, že projevy Ducha svatého jsou jakési neurofyziologické reakce. Ale je to verifikovatelné tvrzení?

Zuzana Jurková

Pozn.: *Charakteristice letničního hnutí a zapojení Romů u nás je věnován samostatný článek Zuzany Jurkové v tomto čísle. Obdobné téma – ovšem z Francie – se objevuje v následující osobní výpovědi romské studentky oboru sociální antropologie Lucie Horváthové, která absolvovala půlroční stáž na Univerzitě Paula Valéryho v Montpellier (ve Francii). Toto město je mj. známým střediskem Romů „letničářů“ s dlouholetou tradicí.*

Siegler Marie-Thérèse
Moje srdce, můj život, můj svet
Miro dji, miro dji bénne, miro welto

*Ed. Lalia, Občianske združenie Pramienok, Vydavateľstvo Michala Vaška, Prešov 2003, 50 str.
ilustrované dielami Nicolasa Loriea*

Autorka sbírky poezie a modliteb Marie-Thérèse Sieglerová pochází z početné manušské hudebnické rodiny usazené již 27 let ve francouzském příhraničním městě Forbachu. Otec vyráběl a opravoval hudební nástroje – housle a kytary, bratři Dorado a Troubelly jsou vynikajícími hudebníky, jedna ze sester jakož i dcera Marie-Thérèse výborně zpívají. S hudebním uměním pana Troubellyho je možné se seznámit ve filmu romského režiséra Tonyho Gatliffa **Swing**. Hraje v něm hlavní roli – sám sebe, nadaného kytaristu.

Marie-Thérèse, která považuje za velký dar skutečnost, že se naučila číst a psát, vyjadřuje své pocity a myšlenky také formou poezie. Tu píše zatím bohužel francouzsky, protože zřejmě nemá dostatečnou průpravu ani dost zkušeností s písemnou podobou svého manušského dialektu romštiny. Soudíme tak jednak podle veršů jedné z jejích básní **Rómska reč**:

*Ťažko sa hľadajú písmená
pre našu reč,
ale naše deti je dozaista nájdú...*

i podle nesprávně zapsaného výrazu **dji bénne** (místo jednoho slova **djibène**, event. **djibenne**) – život v názvu publikace.

Sbírka byla vydána dvojjazyčně – ve francouzském originále a v slovenském přebásnění, které pořídil na základě překladů Mgr. J. Palkovičové romský básník Dezider Banga.

| Poetka z rodu francúzskych Manušov |

Inspiraci nachází Marie-Thérèse Sieglerová – podobně jako nejstarší známá romská básnířka Papusza ze skupiny polských Romů – v přírodě (*Pocta mocnej jari, Poľné kvety*) a v romském životě a jeho atributech (*Moja maringotka, Nech žije nevesta, Moje husle, Moja gitara, Väzenie*). Pozoruhodné a emotivně působivé jsou pak básně zachycující některé autorčiny životní pocity. Patří k nim např. následující dvě:

Najdlhší deň

Svet by sa veľmi zľakol,
ak by sa slnko nevrátilo.
Po uplynutí minulosti
rozlišujeme sen od skutočnosti.
A čo je múdrosť,
kto z nás vie?
Na nekonečnej ceste
s hviezdami v dlaních
pretriasame večné témy:
Hlad, smäd, láska a smrť.
Najkrajšia je krajina v septembri.
Farebná krása krajiny
vzdáva poctu vzácnej jeseni.
Láska sveta
a krása Zeme
sú dvomi opierkami rebriky,
na ktorých sa pribíjajú
stupaje nádeje.
Jar mi daruje
oblohu, more i šíre polia
a odhodlanie znova
začať od nuly.
Láska a apokalypsa,
rovnobežky
najdlhšieho dňa.

Autorka pro nás napsala do své knihy romský text k básni Romská řeč.

RÓMSKA REČ *miru naquél et. chouka. med HAMH SINTI. tinnu rakka mero Raquel*

Rómska reč je skutočná a čistá, *Marí daušle Raquel*
rómska reč je iba naša, *na manes, mero.*
Rómovia ňou hovoria *Rakke Benne th MARO.*
od pradávna. *i MeHe i'houka Rakke Benne*
Naši predkovia povedali, *Kalle ou goga HAMH*
že našu reč nám *Wema ga.*
daroval sám pán Boh, *a Nouo Siao Ra Kalle*
na to neamierna nikdy *ga KAKKE*
zabudnúť. *MARO Rakke Benne*
Boh čas, *Hi'houka.*
keď sa naša reč skladala z tých viet, *Rano Well ho Hi.*
ale na tom nezáleží. *HA i Soune Kalle*
Ťažko sa hľadajú písmená *Chailnele.*
pre našu reč, *ale naše deti ich dozista nájdú. Maro Raquel Balle*
Naša reč udržiava *Hi MARO, Hi ga.*
svojou bohatosťou a čistotou. *prichémene.*
Je to to jediné, *Laga mero Rakke Benne*
čo nám nikto nevezme. *Mer ché KANGÉ i*
Rómska reč je našim *vanda pao Founne*
každodenným chlebkom, *Me'ge Sintí.*
bez nej nevieme žiť, *Mer Sintí: nic kua mero*
lebo po celý život *Hi'houka i Ma chouka*
zostaneme Rómami. *Hi'houka i Ma Sintí*
Naša rómska reč je hudbou *maro djele dji Benne*
a hudba je našou rečou, *mar HAMH. MARO.*
preto ju veľmi milujeme *dji Benne z. mro.*
tú našu rómsku reč. *Loritoz geger*

Staroba

*S pokorou starneme,
sily nám ubúdajú,
ale poznáme mieru.
Je dobré mať šťastnú starobu,
črty tváre sa prehľbujú,
ale oči človeka,
tie sa nemenia,
zostávajú citlivé pre nežnosť a krásu.
Moje vlasy sa potichu
sfarbujú do biela,
slaná slza si hľadá cestu
na mojej tvári.
Prenechávam miesto holubici,
jej tvár je múdrejšia a belšia,
je priateľkou nežnosti
a melanchólie.
Hľadím na oblohu plnú hviezd,
ako sa potichučky tratia,
a možno raz
aj ja s nimi odídem.*

Publikace je doplněna reprodukcemi obrazů autorčina strýce, hudebníka a malíře Nicolase Loriela.

HŠ